

MOKINIAI, TURINTYS KOGNITYVINĘ NEGALIĄ (KN)

PAGRINDINIAI FAKTAI apie KOGNITYVINĘ NEGALIĄ

Kognityviniai sutrikimai Psichikos sutrikimų diagnostikos ir statistikos vadove (DSM 5-asis leidimas - teksto peržiūra) įtraukti į neurologinių raidos sutrikimų sąrašą. Pagal DSM-5-TR yra šios klasifikacijos: intelekto sutrikimas, komunikacijos sutrikimai, autizmo spektro sutrikimai, elgesio ir/ar emocijų sutrikimai, koordinacijos raidos sutrikimai ir specifiniai mokymosi sutrikimai: disleksija, diskalkulija.

Šaltinis: Psichikos sutrikimų diagnostikos ir statistikos vadovas, penktasis leidimas, teksto peržiūra (DSM-5-TR™). Amerikos psichiatrų asociacija

Paplitimas

Bendrą kognityvinių sutrikimų paplitimą tarp vaikų sunku įvertinti. Remiantis DSM-5-TR kategorijų skirstymu, maždaug 10,37/1000 gyventojų turi intelekto sutrikimų¹, 7,7 % JAV vaikų turi komunikacijos sutrikimų², 1 % Europos gyventojų turi autizmo spektro sutrikimų³, 7,2 % - elgesio ir/ar emocijų sutrikimų⁴ ir 6 % - koordinacijos raidos sutrikimų⁵. Suomijos vaikų, turinčių specifinių mokymosi sutrikimų buvo 0,8 %⁶, tačiau pasauliniame tyrime jų buvo net 7,1 %⁷.

¹ Maulik, P. K., Mascarenhas, M. N., Mathers, C. D., Dua, T., & Saxena, S. (2011). Prevalence of intellectual disability: a meta-analysis of population-based studies. *Research in developmental disabilities*, 32(2), 419–436. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2010.12.018>

² Black LI, Vahratian A, Hoffman HJ. 2.Communication disorders and use of intervention services among children aged 3–17 years: United States, 2012. NCHS data brief, no 205. Hyattsville, MD: National Center for Health Statistics. 2015.

³ Salari, N., Rasoulpoor, S., Rasoulpoor, S. et al. The global prevalence of autism spectrum disorder: a comprehensive systematic review and meta-analysis. *Ital J Pediatr* 48, 112 (2022). <https://doi.org/10.1186/s13052-022-01310-w>

⁴ Thomas, R., Sanders, S., Doust, J., Beller, E., & Glasziou, P. (2015). Prevalence of attention-deficit/hyperactivity disorder: a systematic review and meta-analysis. *Pediatrics*, 135(4), e994–e1001. <https://doi.org/10.1542/peds.2014-3482>

⁵ Farmer M., Echenne B., Drouin R., Bentourkia M. Insights in Developmental Coordination Disorder. *Curr. Pediatr. Rev.* 2017;13:111–119.

⁶ Arrhenius B, Gyllenberg D, Vuori M, Tiiri E, Lempinen L, Sourander A. Relative age and specific learning disorder diagnoses: A Finnish population-based cohort study. *JCPP Adv.* 2021 Mar 17;1(1):e12001. doi: 10.1111/jcv2.12001. PMID: 37431502; PMCID: PMC10242877

⁷ Yang L, Li C, Li X, Zhai M, An Q, Zhang Y, Zhao J, Weng X. Prevalence of Developmental Dyslexia in Primary School Children: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Brain Sci.* 2022 Feb 10;12(2):240. doi: 10.3390/brainsci12020240. PMID: 35204003; PMCID: PMC8870220

Kognityvinių sutrikimų priežastys

Kognityviniai sutrikimai paprastai pasireiškia vaiko raidos laikotarpiu. Jie dažniausiai pastebimi mokykloje, kai ryškiai pasireiškia asmeninio, socialinio, akademinio ar profesinio funkcionavimo sutrikimai.

Būdingos savybės

Kiekvienam neurologinio raidos sutrikimo tipui būdingi saviti bruožai. Apibendrinant, 1 lentelėje pateikiami bendri bruožai. Svarbu pažymėti, kad asmenys pasižymi dideliu kiekvienos iš šių savybių skirtumu.

1 lentelė. Bendri neurologinių raidos sutrikimų požymiai (DSM-5-TR)

Negalios tipas	Pagrindiniai bruožai
Intelektų sutrikimai	Žymūs intelektinių funkcijų ir adaptyvaus elgesio, apimančio conceptualius, socialinius ir praktinius įgūdžius, apribojimai.
Komunikacijos sutrikimai	Nuolatiniai bendravimo ir socialinės kalbos vartojimo sunkumai, įskaitant kalbos sutrikimus, kalbos garsų sutrikimus, vaikystėje atsiradusį kalbos sklandumo sutrikimą (mikčiojimą), socialinio (pragmatinio) bendravimo sutrikimą ir nepatikslingą bendravimo sutrikimą.
Autizmo spektro sutrikimai	Socialinio bendravimo ir sąveikos trūkumai, taip pat riboti, pasikartojantys elgesio, interesų ar veiklos modeliai.
Elgesio ir/ar emocijų sutrikimų	Nedėmesingumas, hiperaktyvumas ir impulsyvumas.
Koordinacijos raidos sutrikimas	Skaitymo, rašymo ar matematikos sunkumai, nepaisant tinkamo mokymo ir intelekto.
Specifiniai mokymosi sutrikimai	Nuolatinis judesių koordinacijos sutrikimas, įskaitant vystymosi koordinacijos sutrikimą ir tiko sutrikimus.

Motorinė raida ir įgūdžiai

Vaikai, turintys intelekto sutrikimą, autizmo spektro sutrikimą, elgesio ir/ar emocijų sutrikimų, koordinacijos raidos sutrikimą ir specifinį mokymosi sutrikimą, dažnai susiduria su stambiosios (pvz., vaikščiojimo, bėgimo) ir smulkiosios (pvz., rašymo, apsirengimo) motorikos vystymosi vėlavimais ir sunkumais. Vaikai, turintys bendravimo sutrikimų, gali patirti sunkumų, susijusių su kalbos ir kalbėjimo įgūdžiais.

Percepcinė (suvokimo) raida

Kognityvinę negalią turintiems vaikams dažnai pasitaiko regos, klausos ir lytėjimo suvokimo sunkumų. Dėl sutrikimo tipo gali būti dar labiau pabrėžiamas poreikis apdoroti informaciją (autizmo spektro sutrikimas), išlaikyti dėmesį ir susikaupimą (elgesio ir/ar emocijų sutrikimai), vartoti lengvai suprantamą kalbą (komunikacijos sutrikimai) arba patiriamas suvokimo raidos vėlavimas ar sunkumai (intelektų sutrikimai, specifinis mokymosi sutrikimas). ASS turintiems vaikams taip pat gali kilti sunkumų toleruojant tam tikrus jutiminius dirgiklius.

Fizinis ir motorinis pajėgumas

- Bendras fizinio aktyvumo ir fizinio pajėgumo lygis paprastai būna žemesnis nei kitų vaikų, ir tai dažnai lemia jų motoriniai ar kognityviniai sutrikimai, ribotas dėmesys ilgalaikiam užsiėmimui (reikalingam įgūdžiams įvaldyti) ir socialinės kliūtys.
- Nėra jokių žinomų faktų, kad fizinis aktyvumas ar motorinis aktyvumas gali sukelti pavojų vaikams, turintiems kognityvinių sutrikimų, jei tai vyksta saugioje aplinkoje ir vadovaujant jiems, kaip ir vaikams apskritai.

YPATINGOS APLINKYBĖS fizinio ugdymo kontekste

Fizinio aktyvumo kontraindikacijos (atvejai, kai negalima vykdyti fizinės veiklos)

Asmenų, turinčių kognityvinę negalią, dalyvavimas fizinėje veikloje paprastai laikomas saugiu ir nėra žinoma absoliučių fizinės veiklos kontraindikacijų. Nors yra tam tikrų aplinkybių, kurias mokytojai turėtų žinoti, susijusių su pavojais atskiriems sutrikimams, pvz.

- Intelektų sutrikimai; dėl termoreguliacijos sunkumų asmenims gali prireikti gerti daugiau vandens.
- Autizmo spektro sutrikimai; asmenys gali būti jautrūs triukšmui ar miniai arba turėti sunkumų pereinant iš vienos veiklos į kitą.
- Elgesio ir/ar emocijų sutrikimai; nesant atidžios priežiūros gali kilti didesnė fizinių sužalojimų rizika, nes trūksta nuolatinio dėmesio ir susikaupimo.
- Specifiniai mokymosi sutrikimai; gali būti didesnė susidūrimų rizika, nes trūksta erdvės suvokimo arba gebėjimo laikytis nurodymų.
- Koordinacijos raidos sutrikimai; dėl pusiausvyros ir koordinacijos sunkumų, užduotys, reikalaujančios gerų įgūdžių gali būti per sunkios, todėl gali kilti rizika nukristi. Veiklą, kuriai reikia ištvermės, gali būti sunku išlaikyti dėl per lėto progresavimo.

Patarimai mokytojui

Mokydami vaikus, turinčius kognityvinių sutrikimų, užtikrinkite, kad visi nurodymai būtų aiškūs ir glausti. Kai tik įmanoma, būtų gerai pateikti vaizdines nuorodas ir demonstracijas. Mokant mokiniams naudinga gauti teigiamą pastiprinimą ir grįžtamąjį ryšį. Be to, skatinkite asmenį dalyvauti pamokoje pagal savo lygį ir tempą. Keletas papildomų patarimų atsižvelgiant į sutrikimą:

Intelektų sutrikimai

- Sudėtingas užduotis suskaidykite į mažesnius, lengviau įveikiamus etapus.
- Būkite kantrūs ir palaikantys.
- Siūlykite modifikacijas ir pritaikymus, atitinkančius asmens poreikius.

Autizmo spektro sutrikimai (ASS)

- Suteikite ramią ir patogią aplinką.

- Leiskite vaikui daryti pertraukas, kai reikia.
- Žinokite apie bet kokius sensorinės informacijos apdorojimo sunkumus ir atitinkamai atlikite pakeitimus.
- Naudokite aiškias ir glaustas instrukcijas.
- Venkite staigių pokyčių ar perėjimų.

Elgesio ir/ar emocijų sutrikimų

- Rinkitės patrauklią ir motyvuojančią fizinę veiklą.
- Pateikite aiškias ir glaustas instrukcijas.
- Sudėtingas užduotis suskirstykite į mažesnius, lengviau įveikiamus etapus.
- Dažnai darykite pertraukas.

Komunikacijos sutrikimai

- Leiskite asmeniui naudotis jo pageidaujamu bendravimo būdu (pvz., gestų kalba, naudojant kalbą generuojančiu prietaisu).
- Būkite kantrūs ir palaikykite.

Specifiniai mokymosi sutrikimai

- Sudėtingas užduotis suskirstykite į mažesnius, lengviau įveikiamus etapus.

Koordinacijos raidos sutrikimai

- Rinkitės fizinę veiklą, atitinkančią asmens įgūdžių lygį ir mažinančią kritimo riziką.
- Pradėkite lėtai ir laikui bėgant palaipsniui didinkite fizinės veiklos intensyvumą ir trukmę.
- Adaptuokite ir modifikuokite fizinę veiklą, kad ji atitiktų asmens poreikius.

Rekomenduojama literatūra

1. Winnick, J. P. & Porretta, D. L. (2021). Adapted physical education and sport (7th Edition). Human Kinetics.
2. Haeghele, J. Hodge, S. & Shapiro, D. (Eds) (2022). Routledge Handbook of Adapted Physical Education. Routledge.
3. Lieberman, L. J. & Houston-Wilson, C. (2017). Strategies for inclusion: Physical education for everyone (3rd Edition). Human Kinetics.
4. Lieberman, L. J., Grenier, M., Brian, A., & Arndt, K. (2020). Universal design for learning in physical education. Human Kinetics.